

## **LIBERALIZACIJA TRGOVINE SA TURSKOM I NJEN UTICAJ NA TEKSTILNU INDUSTRIJU SRBIJE**

REZIME: Liberalizacija robnih i novčanih tokova kao globalni fenomen, kao i aktivno učešće Republike Srbije u procesima ekonomske integracije zemalja zapadnog Balkana u Evropsku uniju potpisivanjem i realizacijom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju a ranije i CEFTA sporazuma, kao i obaveze koje iz njih proističu, nužno stavljaju pitanje konkurentnosti industrije Srbije u celini, a i pojedinačnih industrijskih grana, na visoko mesto prioriteta interesovanja kako kreatora ekonomske politike, tako i naučne i stručne javnosti. S'tim u vezi, preovlađujuće negativni efekti dominantnog koncepta tržišnog liberalizma po industriju Srbije u uslovima nedovoljno razvijene tržišne strukture, nedograđenosti ključnih segmenata privrednog sistema<sup>1</sup> i najveće ranjivosti industrije u period tranzicije, nameću potrebu preispitivanja tog koncepta i u skladu sa jasno definisanom strategijom razvoja, formulisane adekvatne industrijske politike, sa ciljem vrlo ozbiljnog prestrukturiranja posrnutih industrija i obezbeđivanja neophodnog nivoa međunarodne konkurentnosti.<sup>2</sup>

Razmatranje u ovom kontekstu perspektiva konkurentnosti tekstilne industrije Srbije polazi od stava da bi industrijska politika u zemljama u razvoju, kao što je naša, morala podržavati razvoj onih industrijskih grana koje na najbolji način (najproduktivnije), u datom trenutku, koriste faktore kojim zemlja raspolaže.<sup>3</sup> Relativno konkurentni troškovi radne snage, izvozna orijentacija i kontinuitet prisustva na tržištu EU, blizina dominantnog

---

\* Docent na Fakultetu za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu

\*\* pomoćnik direktora „Javor“ d.o.o Ivanjica

<sup>1</sup> Ilija Rosić, Rast, strukturne promene i funkcionisanje privrede, Nacionalna makroekonomija, Kragujevac, 2002, str. 465.

<sup>2</sup> Lj. Savić, Ekonomika industrije, Beograd, 2002, str. 177.

<sup>3</sup> M. Ilić, Ž. Gligorijević, G. Bošković, Strategija regionalnog razvoja Srbije, Kragujevac, 2004, str. 82.

tržišta, mogućnost brze implementacije tehničko-tehnoloških inovacija i izgrađena svest u poslovnim krugovima da su kvalitet proizvoda, njegovo tržišno oblikovanje, rokovi isporuke...<sup>4</sup> i drugi faktori necenovne prirode sve dominantniji faktori konkurentnosti, kvalifikuje tekstilnu industriju kao industrijsku granu sa potencijalom da pod određenim uslovima dostigne nivo međunarodne konkurentnosti, posebno na tržištima EU i Rusije. Ovo tim više što će privredni rast Srbije u narednom periodu u velikoj meri biti ograničen narastajućim problemom nezaposlenosti, kao i realno lošim prognozama na kratak i srednji rok po pitanju mogućnosti dinamičnog privlačenja inostrane akumulacije u dovoljnom obimu za brz razvoj propulzivnih industrijskih grana, kao posledice dubine globalne krize.

Liberalizacija trgovinskih odnosa sa Turskom, sa svoje strane, dodatno aktualizuje pitanje konkurentnosti tekstilne industrije Srbije iz razloga što je tekstilna industrija Turske jedna od najmoćnijih u svetu, a na tržištu EU zajedno sa Kinom neosporni lider. Sledstveno tome, otvaraju se brojna pitanja od čijeg rešavanja od strane kreatora ekonomske politike, poslovnih krugova i njihovih udruženja, zavisi ukupan saldo između mogućih koristi i potencijalno štetnih posledica ne samo po našu tekstilnu industriju.

*Ključne reči: liberalizacija, tekstilna industrija, konkurentnost, industrijska politika, trgovina*

## **1. Osnovni elementi Sporazuma u delu proizvoda tekstile industrije**

Sporazum o slobodnoj trgovini između Republike Srbije i Republike Turske, sačinjen u Istanbulu 1. juna 2009. god., ratifikovan je u Skupštini Republike Srbije krajem 2009. god. usvajanjem Zakona o potvrđivanju istog, sa primenom po ratifikaciji u Parlamentu Republike Turske.

Ovim Sporazumom, čiji ciljevi proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Republike Srbije i EU i obaveza Republike Turske proisteklih iz carinske unije sa EU, strane potpisnice su se obavezale na postepeno uspostavljanje područja slobodne trgovine u svim oblastima njihove međusobne trgovine tokom prelaznog perioda od najviše šest godina.<sup>5</sup> Pored bilateralne dimenzije, koja se ogleda u uklanjanju ograničenja u trgovini robom i stvaranju uslova za unapređenje ekonomske saradnje, razvoj zajedničkih ulaganja i podsticanju investicija,

<sup>4</sup> Ž. Gligorijević, G. Bošković, *Mehanizam unapređenja konkurentnosti industrije*, Niš, 2007, str. 12.

<sup>5</sup> Zakon o potvrđivanju Sporazuma, čl. 1.

ovaj Sporazum je izuzetno značajan za unapređenje saradnje zemalja potpisnica u trgovini na tržištima trećih zemalja, posebno zemalja EU i potpisnica CEFTA sporazuma, kroz kumulaciju porekla proizvoda dobijenih u Srbiji ili Turskoj.

Sporazumom su obuhvaćeni proizvodi poreklom iz strana potpisnica, izuzev proizvoda navedenih u Aneksu I Sporazuma, koji imaju karakter bazičnih sirovina za preradivačku industriju, a u delu tekstilne industrije su to: sirova svila, vuna, životinjske dlake i otpaci, sirovi pamuk, lan i konoplja.

Suština bilateralne dimenzije Sporazuma je ukidanje svih carina na uvoz i izvoz, taksi, dažbina fiskalne prirode, količinskih ograničenja i tehničkih prepreka trgovini, postojećih u momentu njegovog stupanja na snagu, kao i zabrana uvođenja novih napred navedenih ograničenja trgovine od istog momenta u Republici Turskoj za industrijske proizvode poreklom iz Srbije. Zbog veće konkurentnosti Turske u proizvodnji jednog broja proizvoda iz više industrijskih grana, carine na uvoz u Srbiju tih proizvoda poreklom iz Turske, navedenih u Spisku A,B i C, Aneksa II Sporazuma, će se postepeno ukidati u skladu sa predviđenom dinamikom smanjenja carinskih stopa. Tretman ostalih carinskih ograničenja za proizvode poreklom iz Turske je recipročan.

U delu Sporazuma koji se odnosi na proizvode tekstilne industrije, postepeno ukidanje carinskih stopa na uvoz iz Turske je predviđeno za prediva od sintetičkih elemenata, tepihe i ostale podne prekrivače, kao i svu odeću i pribor za odeću. Sa obzirom da su ovi proizvodi na listi C Aneksa II Sporazuma, potpuno ukidanje carina stupna snagu 1.1.2015. godine, dok je umanjenje carinskih stopa u dinamici 85%, 70%, 55%, 40%, 20% od osnovne carine u periodu 2010–2014 godine.

Sumirano, ukidanje carina i svih trgovinskih ograničenja za uvoz iz Turske odmah po stupanju na snagu Sporazuma, predviđeno je za sve proizvode tekstilne industrije koji se u Srbiji ne proizvode ili proizvode u minimalnim količinama i sa neadekvatnom strukturom i kvalitetom, kao što su: veštačke i sintetičke tekstilne sirovine, sirovine prirodnog porekla osim navedenih u Aneksu I, svi tipovi prediva osim navedenih u Listi C Aneksa II, svi tipovi tkanina, pletenina, proizvoda od netkanog tekstila i ostali proizvodi primarne prerade. Što se tiče tekstilnih proizvoda više faze prerade, čija je proizvodnja zastupljena u Srbiji u kompletnoj strukturi i koji po kvalitetu, obimu i rokovima isporuke zadovoljavaju standarde EU, a to su odeća od tkanine i pletenina, rublje, miderska roba (obuhvaćeni tarifnim brojem 61 i 62), Sporazum utvrđuje period od šest godina za postepeno podizanje njihovog nivoa konkurentnosti.

Protokolom II ovog Sporazuma, kojim se definiše pojam „proizvodi sa poreklom“ i metodi administrativne saradnje u dokazivanju porekla proizvoda, otvara se mogućnost preferencijalnog tretmana izvoza proizvoda dobijenih kumuliranjem porekla iz Srbije i Turske i obratno i to na tržišta EU i zemala uključenih u Program stabilizacije i pridruživanja EU.

U smislu odredaba člana 2. stav 2. proizvodi će se smatrati proizvodima poreklom iz Srbije ukoliko su tamo dobijeni, a sadrže materijale poreklom iz Turske, iz Srbije ili bilo koje druge zemlje ili teritorije koja je uključena ili povezana u Proces stabilizacije i pridruživanja EU ili sadrže materijale poreklom iz Zajednice na koje se primenjuje Odluka Veća za udruživanje Evropske zajednice i Turske br. 1/95 od 22. decembra 1995. godine pod uslovom da su u Srbiji bili predmet obrade ili prerade koja premašuje postupke navedene u članu 7. Nije neophodno da takvi materijali prođu dovoljnu obradu ili preradu.<sup>6</sup> Kumulacija porekla predviđena ovim Sporazumom može se primeniti pod uslovima:

- Da se između zemalja uključenih u sticanju statusa robe sa poreklom i zemalja odredišta primenjuje Sporazum o preferencijalnoj trgovini u skladu sa čl. XXIV Opšteg sporazuma o carini i trgovini (GATT).
- Da u Srbiji, odnosno Turskoj, materijali ugrađeni u proizvod čije je poreklo predmet kumulacije, a poreklom su iz Turske ili Srbije, moraju biti predmet obrade ili prerade koji vrednošću premašuje najjednostavnije postupke predviđene 51. 7 Protokola II ovog Sporazuma.
- Da se materijali iz Srbije ili Turske, koji učestvuju u proizvodnji proizvoda u Turskoj ili Srbiji čije je poreklo predmet kumulacije, direktno transportuju iz jedne u drugu zemlju.
- Da su materijali iz predhodnog stava, koji nisu poreklom iz Srbije ili Turske, u njima bili predmet dovoljne obrade ili prerade u skladu sa Listom obrade ili prerade.<sup>7</sup>

Dakle, primenom ovog Sporazuma, svi odevni predmeti proizvedeni u Srbiji od materijala poreklom iz Turske, uz obradu ili preradu veće vrednosti od peglanja ili presovanja tkanine, dodavanja etiketa i nalepnica i prostog prepakivanja, uz uslov da u isti materijali direktnim transportom uvezeni iz Turske, imaju preferencijalni tretman (zadovoljavaju uslove za dobijanje sertifikata EUR 1) u izvozu u zemlje EU kao i zemlje potpisnice Sporazuma o pridruživanju i asocijaciji sa EU.

## **2. Spoljnotrgovinska razmena između Srbije i Turske**

Republika Turska po obimu spoljnotrgovinske razmene spada među dvadeset najznačajnijih trgovinskih partnera Srbije. Od 2000-te godine postoji tendencija apsolutnog rasta međusobne trgovine, tako da uvoz beleži kontinuiran rast do nivoa većeg od 400 mil USD, dok izvoz ima stangnantne tendencije i kreće se oko 50 mil USD (vidi tabelu 1).

<sup>6</sup> Zakon o potvrđivanju Sporazuma, Protokol II, čl. 4, stav 1.

<sup>7</sup> Zakon o potvrđivanju Sporazuma, prilog II, Lista obrade ili prerade koju treba izvršiti na materijalima bez porekla kako bi prerađeni proizvod mogao da stekne status proizvoda sa poreklom.

**Tabela 1:** Spoljnotrgovinska razmena Republike Srbije sa Republikom Turskom / u mil USD

| Godina | Uvoz iz Turske | % od ukupnog uvoza | Izvoz u Tursku | % od ukupnog izvoza |
|--------|----------------|--------------------|----------------|---------------------|
| 1990   | 38             | 0,53               | 93             | 1,70                |
| 1991   | 32             | 0,59               | 64             | 1,41                |
| 1992   | 37             | 0,93               | 46             | 1,81                |
| 1993   |                |                    |                |                     |
| 1994   |                |                    |                |                     |
| 1995   |                |                    |                |                     |
| 1996   | 40             | 1,04               | 12             | 0,62                |
| 1997   | 67             | 1,48               | 27             | 1,06                |
| 1998   | 104            | 2,32               | 10             | 0,37                |
| 1999   | 60             | 2,08               | 3,7            | 0,27                |
| 2000   | 64             | 1,89               | 9,7            | 0,80                |
| 2001   | 78             | 1,66               | 5,4            | 0,30                |
| 2002   | 126            | 2,24               | 5              | 0,18                |
| 2003   | 182            | 2,43               | 7              | 0,19                |
| 2004   | 205            | 1,91               | 63             | 1,80                |
| 2005   | 212            | 2,02               | 50             | 1,11                |
| 2006   | 257            | 1,95               | 39             | 0,61                |
| 2007   | 395            | 2,12               | 59             | 0,60                |
| 2008   | 437            | 1,91               | 45             | 0,41                |

Izvor: Statistički godišnjaci Jugoslavije 1992–2004, Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2004–2006, Statistički godišnjak Srbije 2007–2009.

Od početka pa do sredine 90-ih godina saldo spoljnotrgovinske razmene je bio pozitivan u korist Srbije. Od tog perioda pa do danas prisutan je deficit, koji se u kontinuitetu povećava. Relativno učešće uvoza iz Turske u ukupnom uvozu se tokom 2000-ih godina stabilizovao na oko 2 %, dok je relativno učešće izvoza u Tursku u ukupnom izvozu palo ispod 1%. U strukturi uvoza iz Turske dominiraju industrijski proizvodi lake prerađivačke industrije, pre svega tekstilne i industrije obuće. Uvoz tekstila učestvuje u ukupnom uvozu iz Turske oko 25 % i u njemu dominira uvoz tkanina i prediva sa tendencijom relativnog i apsolutnog rasta (vidi tabelu 2).

**Tabela 2: Struktura uvoza tekstinih proizvoda iz Turske u mil USD**

| Godina | Predivo i tkanine | Odevni predmeti | Ukupan uvoz tekstilnih proizvoda iz Turske | % uvoza tekstilnih proizvoda u ukupnom uvozu iz Turske |
|--------|-------------------|-----------------|--------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| 2000   | 23                | 2               | 25                                         | 41                                                     |
| 2001   | 28                | 6               | 34                                         | 51                                                     |
| 2002   | 43                | 12              | 54                                         | 43                                                     |
| 2003   | 46                | 14              | 60                                         | 33                                                     |
| 2004   | 41                | 9               | 50                                         | 24                                                     |
| 2005   | 45                | 8               | 53                                         | 25                                                     |
| 2006   | 58                | 10              | 68                                         | 26                                                     |
| 2007   | 84                | 19              | 103                                        | 26                                                     |
| 2008   | 80                | 22              | 102                                        | 23                                                     |

Izvor: Statistički godišnjaci Jugoslavije 1992–2004, Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2004–2006, Statistički godišnjak Srbije 2007–2009.

Međutim, nužno je napomenuti značajno prisustvo neevidentiranog uvoza odevnih predmeta od strane vlasnika specijalizovanih trgovinskih radnji za promet tekstila, čiji je obim zasigurno veći od evidentiranog uvoza.

U regionalnoj strukturi uvoza tekstilnih proizvoda u Srbiju Turska je na četvrtom mestu posle Italije, Nemačke i Kine sa relativnim učešćem između 10 i 15 %. Relativno učešće izvoza tekstila iz Srbije u Tursku je manje od 0.5 % od ukupnog izvoza tekstila, i ima sporadični karakter (vidi tabelu 3).

**Tabela 3: Spoljnotrgovinska razmena proizvođaima tekstilne industrije između Srbije i Turske u mil USD**

| Godina | Ukupan uvoz tekstila u Srbiju | Uvoz tekstila iz Turske u Srbiju | % učešća uvoza tekstila iz Turske | Ukupan izvoz tekstila iz Srbije | Izvoz tekstila iz Srbije u Tursku | % učešća izvoza tekstila u Tursku |
|--------|-------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|-----------------------------------|
| 2000   | 146                           | 25                               | 16,81                             | 183                             | 1,84                              | 1,00                              |
| 2001   | 209                           | 34                               | 16,30                             | 250                             | 0,90                              | 0,30                              |
| 2002   | 270                           | 54                               | 19,92                             | 212                             | 0,23                              | 0,10                              |
| 2003   | 329                           | 60                               | 18,23                             | 218                             | 0,34                              | 0,15                              |
| 2004   | 484                           | 50                               | 10,33                             | 197                             | 0,80                              | 0,40                              |
| 2005   | 438                           | 51                               | 11,81                             | 311                             | 0,82                              | 0,26                              |
| 2006   | 601                           | 68                               | 11,35                             | 395                             | 0,52                              | 0,13                              |
| 2007   | 869                           | 103                              | 11,85                             | 541                             | 0,62                              | 0,11                              |
| 2008   | 792                           | 102                              | 12,80                             | 474                             | 0,44                              | 0,09                              |

Izvor: Statistički godišnjaci Jugoslavije 1992–2004, Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2004–2006, Statistički godišnjak Srbije 2007–2009.

Sumirano gledano, prezentovani podaci su sasvim jasan indikator izrazite konkurentne prednosti Turske industrije tekstila o čemu će u daljem tekstu detaljnije biti reči.

### 3. Stanje u tekstilnoj industriji Srbije

Postoji opšta ocena u naučnoj i stručnoj javnosti da je tekstilna industrija jedan od najvećih tranzicionih gubitnika u industriji Srbije i da je, sledstveno tome, stanje u njoj nezadovoljavajuće. Radi ilustracije ovakve ocene na ovom mestu biće analizirani statistički podaci iz vremenske serije 1990–2008 god. iz oblasti učešća tekstilne industrije u ukupnoj zaposlenosti i stvaranju bruto domaćeg proizvoda, kao i indeksi industrijske proizvodnje i bilansi spoljno-trgovinske razmene uz detekciju glavnih uzroka negativnih kretanja.

Krajem 80-ih i na samom početku 90-ih godina prošlog veka tekstilna industrija SFRJ, čiji integralni deo je bila tekstilna industrija Srbije, imala je karakteristike vertikalno integrisane i izvozno orijentisane industrijske grane sa respektabilnim nivoom konkurentnosti na njenim glavnim izvoznim tržištima SSSR-u, zapadnoj Evropi (Nemačka i Italija), SAD i srednjem i bliskom Istoku (Irak, Iran). Ova industrijska grana je bila u kontinuetu pretežni izvoznik zahvaljujući sopstvenoj proizvodnji veštačkih i sintetičkih vlakana, razgranatoj strukturi proizvodnje prediva i tkanina i visokom stepenu finalizacije u izvozu sa dominantnim učešćem konfekcijskih i trikotažnih odevnih predmeta. Uvoz prirodnih tekstilnih vlakana je bio centralizovan, i to pamuka, kroz barter aranžmane sa SSSR-om, a vune iz Australije preko dominantnih izvozno-uvoznih kuća. Nisko razvijena tekstilna mašinogradnja je bila delimično i kompezirana solidnom strukturom proizvodnje utenzilija i rezervnih delova, dok je proizvodnja odevnih predmeta bila praćena sa proizvodnjom kompletnog asortimana pomoćnih materijala i pribora.

Parcijalno gledano, tekstilna industrija Srbije je bila strukturalno najkompletniji i po obimu najznačajniji deo ove industrijske grane u bivšoj državi. U 1990.god. ona je zapošljavala oko 180.000 radnika, što je činilo više od 7% od ukupnog broja zaposlenih u Srbiji, odnosno više od 18% zaposlenih u industriji. U toj godini učešće tekstilne industrije u stvaranju društvenog proizvoda Srbije je iznosilo 4,3% a u stvaranju društvenog proizvoda industrije više od 8,5%. Sa više od 930 mil. USD izvoza, tekstilna industrija je u ukupnom izvozu Srbije učestvovala sa više od 13%, dok je sa uvozom od oko 800 mil. USD učestvovala sa oko 11% u ukupnom uvozu Srbije. Dakle, u tom periodu tekstilna industrija Srbije je kao značajan činilac ukupne privredne strukture postizala dobre izvozne rezultate i pored niske produktivnosti i relativno malog učešća u stvaranju novododate vrednosti. Pri tom treba imati u vidu i činjenicu da je u to vreme izvozna ekspanzija tekstilnih industrija Kine, Indije, Turske i drugih zemalja bile na svom početku na tradicionalnim izvoznim tržištima SFRJ.



Tri događaja sa kraja 80-ih i početka 90-ih godina prošlog veka su odlučujuće uticali na položaj i dalje tokove razvoja tekstilne industrije Srbije: raspad SSSR-a, raspad SFRJ i ekonomske sankcije Zapada nametnute Srbiji i Crnoj Gori.

Raspad SSSR-a je označio i kraj međudržavnih batrer aranžmana koji su bili dvostrano značajni za tekstilnu industriju: preko njih je realizovano oko 30% izvoza tekstilne industrije Srbije, u najvećoj meri konfekcijskih i trikotažnih odevnih predmeta, uz precenjen obračunski kurs klirinškog dolara i po cenama povoljnijim u proseku oko 25% nego na drugim izvoznim tržištima, s jedne strane, kroz bartere je obezbeđivan uvoz oko 90% potreba tekstilne industrije za sirovim pamukom, smrekovom celulozom, vunenim otpacima, acetatnom svilom i drugim tekstilnim sirovinama po povoljnijim cenama nego na drugim tržištima, s druge strane. Pored gubitka značajnog dela izvoznog tržišta i velikih proizvodnih naloga, posledice ovog događaja po tekstilnu industriju su i značajan pad konkurentnosti zbog osetnog rasta cena osnovnih sirovina, porasta troškova finansiranja nabavke sirovina, zastoja u proizvodnji i posledičnog rasta ukupnih troškova u proizvodnji prediva i tkanina i lančano u proizvodnji odeće. Oslobođeni prostor na tržištu tekstilnih proizvoda u Rusiji i drugim novonastalim državama posle raspada SSSR-a popunile su zemlje Evropske unije ponudom proizvoda poznatih robnih marki u segmentu modne robe visokog cenovnog razreda, odnosno Kina i Turska sa robom nižeg kvaliteta i adekvatnih cena.

Dezintegracija SFRJ i formiranje novih država od bivših republika imali su za ključnu posledicu raspad jedinstvenog tržišta od 25 mil. potrošača na više manjih tržišta uz razbijanje planski razvijane vertikalne integracije tekstilne industrije. Novonastalom situacijom na tržištu najpre su bili pogođeni bazični kapaciteti tekstilne industrije kombinatskog tipa (proizvodnja prediva i tkanina), koji su bili koncentrisani u Srbiji, kao i veliki proizvođači konfekcije. Došlo je do postepenog gašenja pratećih industrija utenzilija i rezervnih delova, pomoćnih materijala i pribora. Kao posledica neinstitutonalne privatizacije velikih društvenih preduzeća, nastaju mali privatni proizvođači gotovih odevnih predmeta, uz istovremen porast uvoza kako repromaterijala za konfekciju i trikotažu, tako i odeće niskog kvaliteta iz Turske i Kine.

Tokom 1992. god. u isto vreme sa raspadom SFRJ, SAD i zemlje Evropske Unije uvode ekonomske sankcije Srbiji i Crnoj Gori, odnosno SRJ, sa potpunim prekidom trgovinskih odnosa. Sankcije su najveću štetu nanele izvozno orijentisanim industrijama sa značajnim obimom uvoznih inputa, među kojima i tekstilnoj industriji čiji izvoz je u EU i SAD činio oko 40% od ukupnog izvoza tekstila Srbije, a uvoz oko 70% ukupnog uvoza te industrijske grane. Period ekonomskih sankcija pored dugogodišnjeg gubitka tržišta uzrokovao je i tehnološko zaostajanje tekstilne industrije Srbije za najmanje dve generacije, što je dodatni uzrok pada njene konkurentske sposobnosti.



U period 1991–1993 došlo je do drastičog pada svih pokazatelja privredne aktivnosti od kog se tekstilna industrija nije oporavila ni posle skoro dvadeset godina. Fizički obim proizvodnje je u 1991 i 1992 godini smanjen u sektoru proizvodnje prediva i tkanina za 26% odnosno 41% u odnosu na 1990 godinu, a u proizvodnji odeće za 12% odnosno 39%, što je bilo približno jednako padu ukupne industrijske proizvodnje od 36% u 1992. god. U ovom periodu broj zaposlenih u tekstilnoj industriji se smanjio na 147.000, što je činilo 6,5% od ukupnog broja zaposlenih u 1992. god. Zbog drastičnog pada i društvenog proizvoda u celini, učešće tekstilne industrije u njegovom stvaranju i dalje se kretalo između 3% i 4%.

U ovom period dolazi i do velikog pada spoljnotrgovinske razmene tekstilnim proizvodima, tako da je izvoz u 1992. god. iznosio 383 mil. USD (15% u ukupnom izvozu), a uvoz 403 mil. USD (10,4% ukupnog uvoza). Prvi put se u toj godini javlja deficit u trgovini tekstilom.

U 1993. god., karakterističnoj po hiper inflaciji u SRJ, došlo je do još obimnijeg pada fizičkog obima proizvodnje u tekstilnoj industriji praćenog potpunim gubitkom obrtnog kapitala, koji se u uslovima ekonomske blokade nije mogao nadomestiti iz bankarskih izvora, što je dodatno utvrdilo trend pada privredne aktivnosti u ovoj industrijskoj grani. Indeks fizičkog obima proizvodnje sa bazom 1990. god je u proizvodnji prediva i tkanina 35 a u proizvodnji odeće 24, i on sa manjim oscilacijama dominira do kraja 90-ih godina.

Tekstilna industrija Srbije je 2000-tu godinu započela sa 100.000 zaposlenih, što je činilo 4,6% od ukupnog broja zaposlenih. Tokom 90-ih godina broj zaposlenih je u kontinuitetu opadao ali sporije od pada fizičkog obima proizvodnje, što je pokazatelj i kontinuelnog pada produktivnosti i konkurentnosti proizvodnje tekstilnih proizvoda. Fizički obim proizvodnje tekstilnih proizvoda je do 2000-te god. opadao većom dinamikom nego ukupna industrijska proizvodnja, tako da je bazni indeks (1990=100) na kraju 1999.god. za proizvodnju prediva i tkanina bio 27, proizvodnju odevnih predmeta 23, a za ukupnu industrijsku proizvodnju 40.

Učešće tekstilne industrije u stvaranju društvenog proizvoda je tokom 90-ih takođe u kontinuitetu opadalo, tako da je na kraju 1999. god iznosilo 1,9%. Međutim, i pored negativnih pokazatelja privredne aktivnosti, u ovom periodu tekstilna industrija je i dalje značajan činilac spoljnotrgovinske razmene Srbije sa ozbiljnim izvoznim potencijalom. U 1997 i 1998. god., sa ostvarenim izvozom od 412 odnosno 403 mil.USD ostvareno je učešće u ukupnom izvozu od 16,2% i 14,8%. Uvozna zavisnost ove industrijske grane se u kontinuitetu povećava posebno u sektoru prediva i tkanina tako da je uvoz veći od izvoza za više od 50%. Glavna izvozna tržišta su zemlje EU sa 67,9% (pretežno Nemačka i Italija) i bivše jugoslovenske republike (pretežno BiH i Makedonija) sa 22,4% od ukupnog izvoza u 1999.god. U regionalnoj strukturi uvoza u 1999.god. dominiraju zemlje EU (Nemačka i Italija) sa 44,4% i Turska sa 21,4%.

Period 2000–2009.god. obeležavaju privatizacija industrije Srbije uz istovremenu dominaciju tržišnog liberalizma. Tekstilna industrija je u ove procese ušla sa teretom nagomilanih problema iz prethodne dekade i kao takva je bila pri dnu skale interesa potencijalnih investitora. Domaće tržište je bez efikasne zaštite i sa nedograđenim tržišnim institucijama postalo lak plen visokokonkurentnim tekstilnim industrijama EU, Turske i Kine. Međutim, gašenje velikih društvenih industrijskih kompleksa usled zakasnelih i neuspešnih privatizacija, praćeno je uspešnim razvojem malih privatnih firmi uglavnom u sektoru proizvodnje odeće.

U ovom periodu, i pored zaustavljanja pada ukupne industrijske proizvodnje, nastavljen je trend smanjenja fizičkog obima proizvodnje oba sektora tekstilne industrije. Jednim delom je uzrok tome i metodologija domaće statistike koja evidentira proizvodnju gotovih tekstilnih proizvoda, dok su u delu industrijskih indeksa neevindetirani doradni poslovi koji su dominantni u sferi izvoza. Na kraju 2008. god. bazni indeks (baza 1990=100) proizvodnje prediva i tkanina je 14, a proizvodnje odeće 12. Broj zaposlenih radnika je pao na 34275, što čini 2,4% od ukupno zaposlenih u Srbiji, odnosno 9,2% zaposlenih u industriji. Učešće tekstilne industrije u stvaranju bruto domaćeg proizvoda je sa 1,6% u 2000.god palo na kraju 2008.god. na 0,7%.

Posle 2000-te god. je, zbog značajnih promena strukture spoljnotrgovinske razmene Srbije, došlo do smanjenja učešća proizvoda tekstilne industrije u njoj, tako da se izvoz tekstila sa 11,7% u 2000.god stabilizovao na 6–7% ukupnog izvoza, dok se uvoz u istom period stabilizovao na 4–5% ukupnog uvoza. U apsolutnim iznosima, izvoz tekstila je porastao sa 183.mil. USD u 2000.god. na 673 mil. USD u 2008.god. U strukturi izvoza sa prosečno 55% je zastupljen izvoz odeće, a glavna tržišta su zemlje EU sa 65–70% od ukupnog izvoza (Italija, Nemačka, Holandija) i bivše jugoslovenske republike sa 12–16% (BiH, Crna Gora, Makedonija). U poslednje dve godine kao značajno tržište se ponovo javlja Irak, kroz izvoz vojne opreme.

Za uvoz tekstilnih proizvoda u ovom periodu karakterističan je rast u apsolutnim vrednostima uz promenu strukture porekla. Od 146.mil. USD u 2000-oj god. uvoz je dostigao vrednost od 792 mil. USD u 2008.god. I dalje je najveće relativno učešće uvoza iz zemalja EZ sa 55–60% (Italija, Nemačka, Slovenija, Holandija), dok je udeo Turske smanjen sa 18,2% u 2000-oj. god na 9,9 u 2008. god, kao i bivših jugoslovenskih republika sa 7,8% na 2% u istom periodu. Evidentna je tendencija rasta uvoza iz Indije, Pakistana a posebno Kine, čije je relativno učešće poraslo od 5,5% na 21,3 % u period 2000–2008. god. U strukturi uvoza sa prosečno 65% dominiraju prediva i tkanine, što je slučaj i sa uvozom iz EU i Turske, dok se iz Kine pretežno uvozi odeća u obrnutoj srazmeri.

## 4. Konkurentnost tekstilne industrije Turske

Kao i u mnogim drugim zemljama u razvoju, tekstilna industrija je odigrala važnu ulogu u procesu industrijalizacije Turske. U ovom momentu tekstilni sektor je pokretačka snaga turske izvozne industrije i važan oslonac ukupnog privrednog razvoja. Turska ekonomija proteklih 20 godina beleži prosečnu godišnju stopu rasta od 4,1%, da bi u 2006 dostigla 6,1%, a kumulativni ekonomski rast u period 2002–2006 godina skoro 40%. Godišnji izvoz od 73 mlrd. USD i spoljnotrgovinski obim od 189,6 mlrd. USD u 2005 god. čine 21% odnosno 55% BDP.<sup>8</sup>

Tekstilna industrija Turske je u potpunosti vertikalno integrisana sa razvijanim svim podsektorima i pratećim industrijama pomoćnih materijala i pribora i veoma respektabilnom proizvodnjom tekstilnih mašina, utenzilija i rezervnih delova. Osnovna sirovinska baza je domaća proizvodnja pamuka, po obimu šesta u svetu, kao i proizvodnja hemijskih i sintetičkih vlakana i većine drugih tekstilnih sirovina.

Industrija tekstila i odeće je jedan od najznačajnijih sektora turske privrede po učešću u zaposlenosti, izvozu i stvaranju BDP. Deo ovog sektora u BDP zemlje je oko 10,7%, a udeo u ukupnoj zaposlenosti je 10,9%. Postoji oko 40.000 proizvodnih preduzeća sa 1,9 mil. zaposlenih. U 2006 god. turski izvoz tekstilnih proizvoda je dostigao 20 mlrd. USD, što čini 26% od ukupnog izvoza te zemlje. Po instalisanim kapacitetima to je četvrta po veličini industrija tekstila u svetu, a po sektorima izvoza šesti po veličini izvoznik odeće u svetu i treći izvoznik prediva i tkanina.<sup>9</sup>

Najznačajnija izvozna tržišta turske industrije tekstila su zemlje EU i SAD. Na tržištu EU se realizuje 79,6% od turskog izvoza tekstila i to je posle Kine najznačajniji dobavljač na tom tržištu. Udeo turskog izvoza odeće je na tržištu EU od 5% tokom 90-ih porastao na 7,4% tokom 2000-ih godina, dok je u istim periodima turski izvoz prediva i tkanina porastao sa 2% na 3%. Po udelu na tržištu svih tekstilnih proizvoda EU prednjači Kina sa 7,6%, dok je druga Turska sa 5,7% uz tendenciju rasta, uz opadanje unutrašnje trgovine među članicama EU.<sup>10</sup>

U strukturi izvoza po pojedinim zemljama najznačajniji je izvoz tekstila u Nemačku, sa opadajućom tendencijom od 36% u 1996 na 26,7 u 2001, i SAD, sa rastućom tendencijom od 8,5 % na 14% u istom periodu. Pad relativnog učešća izvoza u Nemačku nadoknađuje se porastom učešća izvoza u Veliku Britaniju, Italiju i Francusku, tako da se relativno učešće izvoza u EU godinama zadržava na nivou oko 80%.

<sup>8</sup> Dilek Çokul, Competitive aspects of turkish and chinese textile and clothing industries, 8th Global conference on Business & Economics, Florence, Italy, 2008, str. 1.

<sup>9</sup> Isto, str. 2.

<sup>10</sup> Erol Taymaz, Competitiveness of the Turkish Textile and Clothing Industries, 2002, Middle East Technical University, str. 5.

Glavni izvozni proizvodi turske tekstilne industrije su: HS tarifni broj 5205, 5402, 5209, 5515 (pamučno predivo osim konca, filament od sintetičkih vlakana, pletene tkanine koje sadrže više od 85% pamuka, tkanine koje sadrže 50–85% sintetičkih vlakana) i HS 6110, 6109, 6204, 6104, 6203, 6108 (džemperi, potkošulje i majice, kostimi i kompleti, odela, kombinezoni, gaće).<sup>11</sup>

Konkurentnost tekstilne industrije Turske se temelji na sledećim faktorima:

1. Integrisana i raznovrsna proizvodnja u svim sektorima.
2. Razvijena sirovinaska baza, posebno u proizvodnji pamuka, sintetičkih i veštačkih vlakana.
3. Razvijeni bilateralni i multilateralni ekonomski odnosi sa zemljama u bližem i širem okruženju, a posebno carinska unija sa zemljama EU od 1995 god.
4. Blizina glavnog tržišta i relativno kratko vreme isporuke kao sve osetljiviji faktor u međunarodnoj trgovini.
5. Razvijen finansijski sistem i fleksibilni uslovi plaćanja.
6. Vladine subvencije u program brendiranja „Turquality“ uveden 2004 god. od strane Ministarstva trgovine.
7. Relativno niži troškovi radne snage u odnosu na zemlje EU (troškovi sata rada u Turskoj – 2,75 USD, Nemačka – 21,48 USD, Portugal – 4,51 USD, Belgija – 21,70 USD, Norveška – 20,45 USD, Kina – 0,62 USD, Pakistan – 0,60 USD, Bangladeš – 0,40).
8. Razvijena informaciona i tehnička infrastruktura sa mogućnošću brzog reagovanja na promene na tržištu.
9. Razvijena tekstilna mašinogradnja sa pratećim industrijama.

Pristupanje Kine STO 2001 god. i ukidanje sistema uvoznih kvota za tekstil 2005 god. u najrazvijenijim zemljama izazvali su pad prosečnih cena tekstilnih proizvoda na tržištima EU i SAD i zaustavili povećanje učešća proizvoda iz Turske na njima. U situaciji komparativne prednosti Kine u masovnoj proizvodnji radnointenzivnih tekstilnih proizvoda turski proizvođači, sa postojećom strukturom izvozne ponude, mogu održati svoje tržišno učešće jedino smanjenjem relativnih cena. Međutim, u naučnim i poslovnim krugovima Turske dominira stav da rešenja treba tražiti u razvoj u novih proizvoda i investiranju u nove tehnologije sa fokusom na medicinski tekstil, tehnički i organski tekstil i uopšte proizvode sa većom dodatnom vrednošću. Šansa je i u brendiranim proizvodima, brzom reakciji na modne trendove i direktnim uticajem na njih, kao i klajsterskim organizovanjem radi širenja na međunarodnom tržištu.

<sup>11</sup> Isto, str. 6.

## 5. Potencijalni efekti Sporazuma na konkurentnost tekstilne industrije Srbije

Osnovni ciljevi ovog a i svih sličnih bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini su uklanjanje ograničenja u međusobnoj trgovini i stvaranje uslova za slobodnu konkurentsku utakmicu kako između pojedinih sektora i industrijskih grana zemalja potpisnica, tako i pojedinačnih proizvođača roba i samih roba, a sa krajnjim ciljem rasta životnog standarda njihovog stanovništva kroz tako formirane najpovoljnije ponude roba. Međutim, s obzirom na, generalno gledano, nejednaku konkurentnost pojedinih učesnika u trgovini između zemalja potpisnica, za očekivanje su i pozitivni i negativni efekti primene Sporazuma za učesnike na svim nivoima organizovanja u kratkom a i na dugi rok.

Iz prethodne analize, kao i iz same sadržine Sporazuma, evidentna je kroz duži vremenski period značajna konkurentna prednost Turske u svim sektorima tekstilne industrije. Apsolutno rastući deficit Srbije u trgovini tekstilnim proizvodima sa Turskom prisutan je skoro 20 godina njegov glavni izvor je u uvozu prediva i tkanina, gde je Turska treći po značaju dobavljač posle Italije i Nemačke, sa relativnim učešćem od 10–15%. U uvozu odeće, proizvodi poreklom iz Turske učestvuju sa 8–10%, i na četvrtom su mestu posle Italije, Kine i Nemačke. Veliki deo uvoza odeće iz Turske nije carinski evidentiran i odvija se kroz sitni šverc.

Potencijalno pozitivne efekte primene Sporazuma na konkurentnost tekstilne industrije Srbije treba očekivati kako na domaćem, tako i na tržištima bivših jugoslovenskih republika, zemalja EU i Rusiji. S obzirom na potpuno zamiranje domaće proizvodnje prediva i tkanina, pomoćnih materijala i pribora, bezcarinski uvoz ovih proizvoda od početka primene Sporazuma imaće povoljan uticaj na domaću proizvodnju trikotažnih i konfekcijskih proizvoda ne samo kroz snižavanje troškova inputa (carinska stopa na uvoz prediva 5%, a na uvoz tkanina 10%, džins tkanina 5%), već i kroz mogućnost supstitucije uvoza sličnih proizvoda iz Kine, a time i kroz brzu reakciju na aktuelne modne trendove, kraće rokove isporuke, širi asortiman ponude i manje troškove finansiranja nabavke. Međutim, maksimalno dejstvo ovih efekata na domaće tržište kratkoročno je vezano za period do 2015 god. kada je predviđeno potpuno ukidanje carina na uvoz odevnih predmeta poreklom iz Turske. Dugoročna eksploatacija pozitivnih efekata liberalizacije o kojima je reč moguća je uz istovremenu primenu određenih mera industrijske politike, o kojima će napred biti detaljnije govora.

Moguće dugoročnije pozitivne efekte Sporazuma realno je očekivati na planu konkurentnosti izvoza tekstilne industrije na tradicionalna tržišta. Pored smanjivanja troškova inputa ključni pozitivni efekat Sporazuma vezan je za kumulaciju porekla osnovnog i pomoćnog materijala proizvedenih u Turskoj i preferencijalni tretman tako proizvedene odeće u Srbiji na trećim tržištima. Kumulativni efekat Sporazuma na smanjenje carinske vrednosti odeće poreklom iz Srbije pri uvozu u zemlje EU se može proceniti na 12–13% maksimalno, što otvara realnu

moгуćnost za značajan rast izvoza i promenu njegove strukture na ovom tržištu. Tu se imaju u vidu, pre svega, veoma ozbiljni naponi i najave vodećih robnih marki poreklom iz zemalja EU da se do sad dominantni oblik organizacije proizvodnje kroz doradne-lon poslove u zemljama sa relativno niskom cenom radne snage, kao što je i Srbija, u što kraćem roku pređe na tzv. puni lon, tj. uvoz gotovih odevnih predmeta pod sopstvenom robnom markom sa dizajnom i odabirom osnovnog i pomoćnog materijala od strane naručioca. Dakle, konkurentska borba sa Kinom na evropskom tržištu odeće i naponi poznatih brendova da se zadrži dominacija u sferi modnih proizvoda kroz skraćenje rokova isporuke, smanjenje kreditne izloženosti i rizika u nabavci osnovnih i pomoćnih materijala, otvaraju prostor i tekstilnoj industriji Srbije za povećanje izvoza i kvalitativne promene njegove strukture.

Identične mogućnosti se sa primenom Sporazuma otvaraju za povećanje tržišnog učešća u zemljama potpisnicama CEFTA sporazuma, posebno BiH, Crnoj Gori i Hrvatskoj. Višegodišnje prisustvo domaćih brendova moguće je učvrstiti i proširiti sa izvozom odeće čiji osnovni materijali nisu dosad proizvođeni u Srbiji, a posebno džins, sintetički štampani materijali, mešavine lana, veštačka svila itd.

Zajednički nastup na trećim tržištima, kao posebno značajna dimenzija Sporazuma, otvara mogućnost povećanja izvoza odeće na tržište Rusije s obzirom na preferencijalni tretman srpskog izvoza. Izvoz turskih brendova proizvođenih u Srbiji od poreklom turskih materijala, uz smanjenje ocarinjene vrednosti robe za 10–15%, je samo jedan od potencijalno vrlo konkurentnih aranžmana. To je ujedno i deo moguće strategije tekstilne industrije Srbije u tržišnoj utakmici sa znatno konkurentnijim učesnicima.

Kao sto je već istaknuto, Aneks II lista C Sporazuma predviđaju prelazni period do početka 2015. godine za postupno smanjenje carina na uvoz odeće poreklom iz Turske iz tarifne grupe 61 I 62, čime se domaćim proizvođačima daje mogućnost za prilagođavanje slobodnoj tržišnoj utakmici sa jednom od najkonkurentnijih industrija u svetu. S obzirom na postojeće stanje proizvodnje odeće u Srbiji to je potencijalno najnegativniji efekat Sporazuma gledano na dugi rok. Sa postojećim carinskim stopama na uvoz od 18 do 22%, turski proizvođači odeće su ostvarili značajno učešće na tržištu Srbije ne samo cenovnom konkurentnošću, već pre svega faktorima kvaliteta proizvoda, brzim reakcijama na promene u modi i dizajnu, kratkim rokovima isporuke, širokim asortimanom ponude i elastičnim uslovima plaćanja. Ukidanjem carina, faktor relativne cenovne konkurentnosti može omogućiti znatan porast tržišnog učešća Turske na ovom sektoru tržišta tekstila u Srbiji na štetu domaćih proizvođača. Stoga je u ovom momentu ključno pitanje perspektiva konkurentnosti tekstilne industrije Srbije: kako odgovoriti na globalne izazove liberalizacije tržišta? U okviru zaključnih razmatranja prezentiraćemo neke od mogućih odgovora na ova pitanja, sa ciljem da se inicira aktivnija rasprava u domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti o ovim problemima.



## 6. Umesto zaključka

Rešavanje nagomilanih problema industrije i privrede Srbije u celini i zaustavljanje procesa dezindustrializacije koji je već duže vreme u toku, nameću kreatorima ekonomske politike urgentnu potrebu definisanja izvozno orijentisane strategije razvoja industrije uz aktivnu i precizno definisanu industrijsku politiku. Napuštanje dosadašnje politike oslanjanja isključivo na tržišni mehanizam pretpostavlja identifikaciju industrijskih grana koje raspolažu faktorima konkurentnosti koje je moguće valorizovati na međunarodnom tržištu.

Tekstilna industrija Srbije je i pored ozbiljnih problema kroz koje je prošla u periodu raspada zajedničke države, ekonomskih sankcija i stihijne tranzicije zadržala je prepoznatljiv izvozni potencijal. S obzirom na postojeće faktore konkurentnosti (cena i raspoloživost radne snage, blizina glavnih tržišta i kontinuitet prisustva na njima, povoljan pristup tržištima, prihvatljiv nivo tehnologije i organizacije proizvodnje), i uz adekvatnu podršku industrijske politike države ona može biti daleko značajniji faktor privrednog razvoja i rešavanja gorućeg problema nezaposlenosti. Temelj delotvorne i precizno usmerene podrške je dugoročna razvojna strategija ove industrije, koja, po našem mišljenju, treba da ima sledeće osnovne ciljeve:

- Tržišno repozicioniranje proizvođača tekstila prema proširenju proizvodnog programa, razvoju sopstvenih robnih marki i novih proizvoda sa većim udelom novododate vrednosti uz jačanje markentiških aktivnosti.
- Brži prenos novih tehnologija i inovacija uz veće učešće sopstvenog znanja.
- Dugoročna izvozna orijentacija uz postepeno širenje punih i on poslova i vezivanje za velike evropske brendove.
- Standardizacija kvaliteta proizvoda u skladu sa međunarodnim standardima.
- Pospešivanje stranih ulaganja radi zajedničkog nastupa na trećim tržištima.
- Mrežno povezivanje malih i srednjih preduzeća u industrijske klajstere radi objedinjenog nastupa na domaćem i međunarodnom tržištu.
- Kadrovsko prilagođavanje novim tržišnim, tehnološkim i organizacionim uslovima poslovanja i razvoja.

Pitanje perspektiva tekstilne industrije se još više aktualizuje u kontekstu očekivanog početka primene Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom, jednom od najvećih svetskih proizvođača tekstila. Potencijalno pozitivni, ali i ozbiljni negativni efekti primene Sporazuma, iziskuju potrebu adekvatnog i blagovremenog odgovora na te izazove kroz instrumente industrijske politike i aktivnosti samih proizvođača tekstila. Stvaranje povoljnijeg institucionalnog ambijenta za jačanje konkurentnosti ove industrije prepostavlja upotrebu sledećih instrumenata:

- a. Fiskalni instrumenti:



- povećanje iznosa zarade oslobođene od plaćanja poreza na zarade kod radno intenzivnih grana do nivoa od 2/3 minimalne zarade,
- pretvaranje u poreski kredit svih troškova istraživanja tržišta, promotivnih aktivnosti, osvajanja novih proizvoda, transfera znanja i novih tehnologija.

b. Finansijski instrumenti:

- subvencioniranje kamata na već odobrene kredite namenjene ulaganju u osnovna sredstva, finansiranje trajnih obrtnih sredstava i na kredite namenjene finansiranju nematerijalne imovine (prenos tehnologije, patentna prava, licence, znanja i iskustva),
- prilagođavanje uslova za dobijanje kredita za trajna obrtna sredstva i investicije kod Fonda za razvoj RS realnoj situaciji u tekstilnoj industriji,
- bezpovratne subvencije do 5% od potrebnih trajnih obrtnih sredstava za privredna društva u tekstilnoj industriji koja beleže rast zaposlenosti,
- povećanje kapitala i širenje delokruga rada Agencije za osiguranje i finansiranje izvoza Republike Srbije-AOFI,
- kreditiranje izvoznih doradnih-lon poslova od strane AOFI,
- prilagođavanje uslova za dobijanje izvoznih kredita kod AOFI realnoj situaciji u tekstilnoj industriji,
- formiranje Fonda za subvencioniranje troškova formiranja i razvoj a domaćih brendova i markentiških aktivnosti na domaćem tržištu,
- liberalizacija uslova za regresiranje troškova promocija domaćih brendova na međunarodnom tržištu od strane SIEPA -Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza,
- snižavanje minimalnog iznosa direktnih investicija od strane SIEPA radi podrške investiranju u mala preduzeća.

c. Instrumenti trgovinske politike:

- usaglašavanje anti-damping zakonodavstva sa pravilima STO i njegova aktivna primena,
- politika realnog deviznog kursa,
- dalja razrada zakonodavstva o obaveznom poreklu robe na pijačnim i uličnim tezgama, kineskim tržišnim centrima i njegova striktna primena.

Primenom ovih ili sličnih instrumenata industrijske politike stvorio bi se institucionalni okvir za oporavak i jačanje konkurentnosti tekstilne industrije Srbije kao i ravnopravni uslovi za tržišnu utakmicu sa velikim proizvođačima tekstila na domaćem i međunarodnom tržištu.

**Assist. Prof. Vuk Raičević, Ph.D.**

Faculty of economy and engineering management, The University of Business Academy

**Enes Ćorović, M.Sc.**

The assistant manager of “Javor” the limited liability company from Ivanjica

***Liberalization of trade with Turkey and its impact on the textile industry of Serbia******A b s t r a c t***

Solving the accumulated problems of Serbian industry and economy in general and stopping the process of disindustrialization that is already in progress for so long, impose economic policy makers the urgent need to define the development strategy of export-oriented industries with the active and precisely defined industrial policy. Abandoning the previous policy of relying solely on market mechanisms assumes the identification of industries which have factors of competitiveness that can be valorize on the international market.

Textile Industry of Serbia, despite the serious problems that has passed between the dissolution of the joint state, economic sanctions and the slow transition still retained recognizable export potential. Given the existing factors of competitiveness (price and availability of labor, proximity to major markets and the continuing presence of them, favorable access to markets, acceptable level of technology and organization of production), and with adequate support from the state industrial policy it can be far more important factor of economic development and solving burning problems of unemployment. The foundation of effective and precisely targeted support is a long-term development strategy of this industry.

Question of prospects of textile industry is even more topical in the context of the expected start of the implementation of the Agreement on Free Trade with Turkey, one of the world's largest producer of textiles. Potentially positive and serious negative effects of the implementation of the Agreement, require the need for adequate and timely response to these challenges through the instruments of industrial policy and activities of manufacturers of textiles themselves. Creating a better institutional environment for strengthening the competitiveness of this industry assumes the use of instruments that are proposed in the text.

**Keywords:** liberalization, the textile industry, competitiveness, industrial policy, trade

### ***Literatura***

1. Čukul Dilek: „Competitive aspects of turkish and Chinese textile and clothing industrie“, 8<sup>th</sup> Global Conference on Business & Economics, Florence, Italy, 2008.
2. Gligorijević Ž., Bošković G., Mehanizam unapređenja konkurentnosti industrije, Niš, 2007.
3. IHC M., Gligorijević Ž., Bošković G., Strategija regionalnog razvoja Srbije, Kragujevac, 2004.
4. Rosić Ilija, Rast strukturne promene i funkcionisanje privrede, Nacionalna makroekonomija, Kragujevac, 2002.
5. Savić Lj., Ekonomika industrije, Beograd, 2002.
6. Taymaz Erol „Competitiveness of the turkish textile and clothing industrie“, Middle east technical university, Ankara, 2002.